

อุ่หลังสำน (五苓散)

ตำราต้นตำรับ

伤寒论 ซางหาลู่่น (Treatise on Febrile Diseases)¹

« ค.ศ. 219 Zhang Zhongjing (张仲景 จางจิ่งจิง) »²

ส่วนประกอบ

泽泻	Rhizoma Alismatis	เจ้อเซี่ย	15 กรัม
茯苓	Poria	ฝูหลิง	9 กรัม
桂枝	Ramulus Cinnamomi	ก้วยจื่อ	6 กรัม
猪苓	Polyporus	จูหลิง	9 กรัม
白术	Rhizoma Atractylodis Macrocephalae	ไป่จู่	9 กรัม

วิธีใช้

นำยาทั้งหมดมาบดเป็นผง ละลายน้ำรับประทานครั้งละ 3-6 กรัม หรือต้มเอาน้ำดื่ม^{1,3}

การออกฤทธิ์

ขับปัสสาวะ ระบายความชื้น ให้ความอบอุ่น ทำให้ชีพจรเร็วขึ้น^{1,3}

สรรพคุณ

รักษาอาการความชื้นของน้ำที่ตกค้างอยู่ภายใน ซึ่งแสดงอาการดังนี้ ปวดศีรษะ ตัวร้อน คอแห้ง กระหายน้ำ แต่เมื่อดื่มน้ำแล้วจะมีอาการคลื่นไส้ อาเจียน ปัสสาวะขุ่น ลิ้นมีฝ้าขาวลิ้น หรือขาวหนา ซีฟจรรอย เกิดอาการบวมหน้า ถ่ายเหลว หรือมีเสมหะเหลวตกค้าง วิงเวียนหรือมีน้ำในหู ท้องน้อยมีอาการเต็นตื้อ ๆ^{1,3}

ตำรับยานี้สามารถเพิ่มหรือลดขนาดยาให้เหมาะสมในผู้ป่วยโรคกระเพาะลำไส้อักเสบเฉียบพลัน มีอาการคลื่นไส้ อาเจียนเป็นเวลาประจำ โรคหัวใจตีบ เลือดจาง ลมพิษจากความเย็น โรคไตอักเสบเฉียบพลัน ระยะแรก ฤกษ์อันตรายบวมหน้า มีปัสสาวะตกค้างจากความชื้น และน้ำตกค้างอยู่ภายใน^{1,3}

ตำรับยา **อุ๋หลิงส่าน (五苓散)**

เจ้อเซี่ย (泽泻)

ก้วยจื่อ (桂枝)

ฝูหลิง (茯苓)

ไป๋จู้ (白朮)

จู้หลิง (猪苓)

ตำรับยาสลายความชื้น: อุ่หลิงส์่าน

คำอธิบายตำรับ

สมุนไพร	ทำหน้าที่	รส	คุณสมบัติ	สรรพคุณ
泽泻 เจ้อเซี่ย	ตัวยาหลัก	หวานจืด	เย็น	ระบายความชื้นและน้ำ ระบายความร้อน
茯苓 ผู่หลิง (โป่งรากสน)	ตัวยาเสริม	หวานเล็กน้อย	กลาง	ระบายความชื้นและน้ำ เสริมม้ามให้แข็งแรง ทำให้จิตใจสงบ
桂枝 กุ้ยจื่อ (กิ่งอบเชยจีน)	ตัวยาเสริม	เผ็ดอมหวาน	อุ่น	ขับเหงื่อ กระจายชี่ และเลือด ขับกระจายความเย็นออกจากร่างกายและอุณหภูมิจึงทำให้มีการไหลเวียนดีขึ้น
猪苓 จูหลิง	ตัวยาช่วย	หวานจืด	กลาง	ระบายความชื้นและน้ำ แก้อาเจียน ท้องเสีย ช่วยขับปัสสาวะคล่อง แก้ปัสสาวะขุ่น ลดอาการตัวบวม เมื่อใช้คู่กับเจ้อเซี่ยและผู่หลิง จะช่วยเพิ่มฤทธิ์การระบายของเสียและขับปัสสาวะ
白术 เป่จู	ตัวยาช่วย	ขมอมหวาน	อุ่น	บำรุงชี่ เสริมม้ามให้แข็งแรง แก้ความชื้น ระบายน้ำ ระบายเหงื่อ กลุ่มมครรภ์

รูปแบบยาในปัจจุบัน

ยาเม็ด ยาผง ยาต้ม

ข้อควรระวังในการใช้

ตำรับยาอุ่หลิงส์่านช่วยระบายน้ำให้ซึมออก หากชี่ของม้ามพร่องอ่อนแอ การขับเคลื่อนของชี่ในไตไม่เพียงพอ ควรใช้คู่กับตัวยาที่มีสรรพคุณเสริมชี่บำรุงม้าม เนื่องจากตำรับยาอุ่หลิงส์่านมีสรรพคุณเน้นไปทางระบายน้ำออก จึงไม่ควรใช้ติดต่อกันเป็นระยะเวลานาน^{1,3}

ข้อห้ามใช้

ห้ามใช้ในผู้ป่วยที่มีอาการอินพร่อง ปัสสาวะขัด^{1,3}

ข้อมูลวิชาการที่เกี่ยวข้อง

ตำรับยาอุหลิงसान มีรายงานการศึกษาวิจัยด้านต่าง ๆ ดังนี้

การศึกษาทางเภสัชวิทยา: สารสกัด 50% แอลกอฮอล์มีฤทธิ์ขับปัสสาวะในหนูถีบจักรและหนูขาว ผงยาที่มีฤทธิ์ปกป้องและเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานของไต สารสกัดน้ำมีฤทธิ์ปกป้องตับจากการถูกทำลายด้วยแอลกอฮอล์ในหนูถีบจักร⁵

การศึกษาทางคลินิก: ตำรับยาอุหลิงसानมีสรรพคุณในการกระตุ้นการไหลเวียนของเลือดและช่วยให้ปัสสาวะคล่อง^{1,3} บรรเทาอาการไตอักเสบ ลดอาการบวมหน้า บรรเทาอาการปวดท้อง และถ่ายเหลว

เจ้อเซี่ย (Rhizoma Alismatis) คือ ลำต้นใต้ดินแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Alisma orientalis* (Sam.) Juzep. วงศ์ Alismataceae⁶ มีรายงานการศึกษาวิจัยด้านต่าง ๆ ดังนี้

การศึกษาทางเภสัชวิทยา: สารสกัดน้ำมีฤทธิ์ขับปัสสาวะในหนูขาว กระต่าย และสุนัข และมีฤทธิ์ต้านอักเสบในหนูถีบจักรและหนูขาว⁷

การศึกษาทางคลินิก: ผงยาที่มีสรรพคุณรักษาโรคติดเชื้อระบบทางเดินปัสสาวะ ไตอักเสบชนิดเฉียบพลันและชนิดเรื้อรัง บรรเทาอาการวิงเวียนศีรษะ⁷

การศึกษาความปลอดภัย: สมุนไพรชนิดนี้มีความปลอดภัย⁸ การศึกษาพิษเฉียบพลันในหนูขาวโดยการให้สารสกัดน้ำทางปาก พบว่าขนาดของสารสกัดเทียบเท่าผงยาที่ทำให้หนูขาวตายร้อยละ 50 (LD₅₀) มีค่าเท่ากับ 36.36 กรัม/กิโลกรัม เมื่อฉีดสารสกัดน้ำและสารสกัด 50% แอลกอฮอล์เข้าช่องท้องหนูถีบจักร พบว่าขนาดของสารสกัดทั้งสองชนิดดังกล่าวเทียบเท่าผงยาที่ทำให้หนูถีบจักรตายร้อยละ 50 (LD₅₀) มีค่าเท่ากับ 15 กรัม/กิโลกรัม เมื่อฉีดสารสกัดเมทานอลเข้าหลอดเลือดดำและช่องท้องหนูถีบจักร พบว่าขนาดของสารสกัดที่ทำให้หนูถีบจักรตายร้อยละ 50 (LD₅₀) มีค่าเท่ากับ 0.78 และ 1.27 กรัม/กิโลกรัม ตามลำดับ และสารสกัดดังกล่าวเมื่อให้หนูถีบจักรทางปากในขนาด 4 กรัม/กิโลกรัม ไม่ทำให้หนูถีบจักรตัวใดตาย⁷

ฝูหลิง [โป่งรากสน (Poria)] คือ เห็ดที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Poria cocos* (Schw.) Wolf วงศ์ Polyporaceae⁶ มีรายงานการศึกษาวิจัยด้านต่าง ๆ ดังนี้

การศึกษาทางเภสัชวิทยา: สารสกัดน้ำมีฤทธิ์สงบประสาทในหนูถีบจักร คลายกล้ามเนื้อเรียบของลำไส้กระต่าย⁸ ผงยาเมื่อให้ทางปากหนูถีบจักรในขนาด 100 มิลลิกรัม/กิโลกรัม มีผลยับยั้งอาการ

ตำรับยาสลายความชื้น: อุหลิงसान

ผิวแห้งอีกเสบ สารสกัดน้ำตาลเชิงซ้อนเมื่อให้ทางปากหนูถีบจักรในขนาด 250, 500 และ 1,000 มิลลิกรัม/กิโลกรัม วันละครั้ง ติดต่อกันนาน 7 วัน มีฤทธิ์เสริมกล้ามเนื้อให้แข็งแรง และเมื่อฉีดสารสกัด 70% แอลกอฮอล์เข้าช่องท้องกระต่ายในขนาด 0.5 กรัม/กิโลกรัม วันละครั้ง ติดต่อกันนาน 5 วัน มีฤทธิ์ขับปัสสาวะ นอกจากนี้ยังพบว่าเมื่อฉีดยาเตรียมเข้าใต้ผิวหนังหนูขาวในขนาดเทียบเท่าผงยา 1.4 กรัม/กิโลกรัม วันละครั้ง ติดต่อกันนาน 8 วัน มีผลปกป้องตับได้⁹

การศึกษาทางคลินิก: สารสกัดน้ำตาลสามารถบรรเทาอาการหวัดผวนและจิตใจไม่สงบชนิดเรื้อรัง และมีฤทธิ์ระบายความชื้นและน้ำ⁹

กุ่มจืด [กิ่งอบเชยจีน (Ramulus Cinnamomi)] คือ กิ่งอ่อนแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Cinnamomum cassia* Presl. วงศ์ Lauraceae⁶ มีรายงานการศึกษาวิจัยด้านต่าง ๆ ดังนี้

การศึกษาทางเภสัชวิทยา: สารสกัดน้ำมีฤทธิ์ลดไข้และระบายความร้อนอย่างอ่อน ๆ ในหนูถีบจักรและกระต่าย สารสกัดขนาดเทียบเท่าผงยา 0.01-0.2 กรัม มีฤทธิ์ต้านการแข็งตัวของเลือดในหลอดทดลอง⁸ นอกจากนี้สารสกัดน้ำยังมีฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรียและไวรัสบางชนิด⁸

การศึกษาทางคลินิก: โดยทั่วไปกุ่มจืดมักไม่ใช้เดี่ยว ส่วนใหญ่จะใช้เป็นส่วนประกอบในตำรับยารักษาอาการไข้หวัดจากการกระทบลมเย็นภายนอก โรคติดเชื้อระบบทางเดินหายใจในเด็ก และอาการหอบเนื่องจากหลอดลมอักเสบ¹⁰

การศึกษาความปลอดภัย: การศึกษาพิษเฉียบพลันโดยฉีดสารสกัดน้ำที่มีส่วนประกอบของน้ำมันหอมระเหยเข้าช่องท้องหนูถีบจักร พบว่าขนาดของสารสกัดที่ทำให้หนูถีบจักรตายหมด ตายร้อยละ 50 (LD₅₀) และไม่มีตัวใดตาย เมื่อให้สารสกัดในเวลากลางวันมีค่าเท่ากับ 1,400, 624.7 และ 200 มิลลิกรัม/กิโลกรัม ตามลำดับ แต่เมื่อให้สารสกัดในเวลากลางคืนมีค่าเท่ากับ 1,600, 773.6 และ 400 มิลลิกรัม/กิโลกรัม ตามลำดับ แสดงให้เห็นว่าช่วงเวลาของวันมีผลต่อการออกฤทธิ์ของสารสกัด¹⁰

จุหลิง (Polyporus) คือ เห็ดที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Polyporus umbellatus* (Pers.) Firel วงศ์ Polyporaceae⁶ มีรายงานการศึกษาวิจัยด้านต่าง ๆ ดังนี้

การศึกษาทางเภสัชวิทยา: สารสกัดน้ำมีฤทธิ์ขับปัสสาวะในกระต่ายและสุนัข และมีฤทธิ์เสริมการทำงานของระบบภูมิคุ้มกันในหนูถีบจักร สารสกัดน้ำตาลเชิงซ้อนมีฤทธิ์ปกป้องตับจากสารพิษในหนูถีบจักร¹¹ และสารสกัดแอลกอฮอล์มีฤทธิ์ต้านเชื้อจุลินทรีย์⁸

การศึกษาทางคลินิก: เมื่อฉีดสารสกัดน้ำตาลเชิงซ้อนเข้ากล้ามเนื้อผู้ป่วยโรคไวรัสตับอักเสบครั้งละ 40 มิลลิกรัม วันละครั้ง ติดต่อกันนาน 20 วัน แล้วให้หยุดยานาน 10 วัน เป็นเวลา 3 เดือน

พบว่าให้ผลในการรักษาได้ดี¹¹

การศึกษาความปลอดภัย: เมื่อฉีดสารสกัดน้ำตาลเชิงซ้อนเข้าช่องท้องหนูถีบจักรในขนาด 100 มิลลิกรัม/กิโลกรัม วันละครั้ง ติดต่อกัน 28 วัน ไม่พบอาการผิดปกติใด ๆ เมื่อฉีดสารสกัดดังกล่าวเข้าใต้ผิวหนังหรือช่องท้องหนูถีบจักรในขนาด 0.5 และ 0.05 กรัม ตามลำดับ วันละครั้ง ติดต่อกันนาน 6 เดือน ไม่ทำให้เกิดโรคมะเร็ง และเมื่อฉีดสารสกัดดังกล่าวเข้าช่องท้องหนูถีบจักรที่กำลังตั้งท้องในขนาด 0.2 กรัม/กิโลกรัม ไม่ทำให้เกิดอาการผิดปกติใด ๆ¹¹

ไป๋จู้ (Rhizoma Atractylodis Macrocephalae) คือ ลำต้นใต้ดินแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Atractylodes macrocephala* Koidz. วงศ์ Compositae⁶ มีรายงานการศึกษาวิจัยด้านต่าง ๆ ดังนี้

การศึกษาทางเภสัชวิทยา: พงยามีฤทธิ์ปกป้องตับและเพิ่มการทำงานของระบบภูมิคุ้มกันในหนูถีบจักร สารสกัดน้ำเมื่อให้หนูถีบจักรทางปากในขนาดเทียบเท่าพงยา 6 กรัม/กิโลกรัม มีผลเพิ่มน้ำหนักตัวและความทนทานของหนูถีบจักร นอกจากนี้สารสกัดน้ำยังมีฤทธิ์ขับปัสสาวะในหนูขาว กระต่าย และสุนัข¹²

การศึกษาทางคลินิก: พงยามีฤทธิ์ขับปัสสาวะ รักษาอาการตับแข็ง และโรคท้องมาน (มีน้ำขังในช่องท้อง)¹²

การศึกษาความปลอดภัย: มีรายงานการศึกษาพิษเฉียบพลันในหนูขาวโดยการฉีดสารสกัดน้ำเข้าช่องท้อง พบว่าขนาดของสารสกัดเทียบเท่าพงยาที่ทำให้หนูขาวตายร้อยละ 50 (LD₅₀) มีค่ามากกว่า 13.3 กรัม/กิโลกรัม และเมื่อให้สารสกัดน้ำทางปากหนูขาวในขนาด 0.5 กรัม/กิโลกรัม ทุกวันติดต่อกันนาน 30-60 วัน ไม่ทำให้เกิดอาการพิษใด ๆ⁸

เอกสารอ้างอิง

1. Zhang E. Prescriptions of traditional Chinese medicine: A practical English-Chinese library of traditional Chinese medicine. 6th ed. Shanghai: Publishing House of Shanghai College of Traditional Chinese Medicine, 1999.
2. Ou M, Lu X, Li Y, Lai SL, Chen XQ, Huang YZ, Chen JF, Shen C, Zhen WW. Chinese-English glossary of common terms in traditional Chinese medicine. 1st ed. Hong Kong: Joint Publishing Co., 1982.
3. จรัส ตั้งอร่ามวงศ์, สุณี จิระจิตสัมพันธ์, ธีรพงศ์ ตั้งอร่ามวงศ์. ตำรับยาอุ้งหลังสำน. [เอกสารแปลเพื่อการจัดทำฐานข้อมูลยาสมุนไพรจีน]. นนทบุรี: สถาบันการแพทย์ไทย-จีน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข, 2549.
4. Bensky D, Barolet R. Chinese herbal medicine: Formulas & strategies. 1st ed. Seattle: Eastland Press, 1990.

5. Fan YP, Zhang Q, Zhao XX, Wang XD. Wuling san. In: Xia M (ed.). Modern study of the medical formulae in traditional Chinese medicine. Vol.2. 1st ed. Beijing: Xue Yuan Press, 1997.
6. The State Pharmacopoeia Commission of P.R. China. Pharmacopoeia of the People's Republic of China. Vol.1. English Edition. Beijing: Chemical Industry Press, 2000.
7. Kuang P, Wang SX. Rhizoma Alismatis: ze xie. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional Chinese medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.
8. Bensky D, Gamble A. Chinese herbal medicine: Materia medica. Revised edition. Washington: Eastland Press, 1993.
9. Hu RJ, Wang SX. Poria: fu ling. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional Chinese medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.
10. Ma JK. Ramulus Cinnamomi: gui zhi. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional Chinese medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.
11. Hu RJ, Wang SX. Polyporus: zhu ling. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional Chinese medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.
12. Zhou ZC. Rhizoma Atractylodis Macrocephalae: bai zhu. In: Wang BX, Ma JK, Zheng WL, Qu SY, Li R, Li YK (eds.). Modern study of pharmacology in traditional Chinese medicine. 2nd ed. Tianjin: Tianjin Science & Technology Press, 1999.